

Stasiuk Liudmila. FORMATION OF PEDAGOGICAL CULTURE AS AN INTEGRAL PART OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS' PEDAGOGICAL ETHICS. *The article explores the current scientific approaches to the future teachers' preparedness to work in preschool educational institution. The author emphasizes the formation of pedagogical culture of the teacher which will be used by specialist in professional activities or which will focus on the formation of his willingness to work, which is the result of pedagogical ethics.*

The necessity of knowledge about the basic criteria of education is substantiated. The above-mentioned knowledge will ensure the formation of pedagogical culture of future preschool teachers. Personal qualities, which were formed at the appropriate level, will ensure a positive attitude of preschool teacher to his profession and will allow the teacher to make an effective educational work with children.

Current state of society development identifies the range of specifications and demands to the individual features of personality, particular qualities of specialist. To achieve success in getting the knowledge and skills from chosen specialty, student needs to develop such skills as to work quickly, to orientate in specifications of the labour market, to make a decision according to demands and situation, to be ready to improve his knowledge using innovational technologies and professional skills.

Pedagogical culture of preschool teacher give the possibility of qualitative development of interaction in other spheres of his subject-objective interaction. It is regulated by such an ethical specifications as conscious choice of profession, it's importance to the development of society, pedagogical calling, wish to the development and self-development of professional and personal qualities, adequacy of professional possibilities, intellectual and social development of preschool children, thinking about professional image.

Key words: *pedagogical culture, pedagogical ethics, professional pedagogical qualities, upbringing, humanism, tolerance.*

Стаття надійшла до редколегії 28.02.2017 р.

УДК 373.3.016:811.161.2'271'272

Марія Фенко

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк)

Мацей Кулак

Вища державна професійна школа в м. Холм (Республіка Польща)

Марія Рушак

Комунальний заклад «Луцький навчально-виховний комплекс загальноосвітня школа I-II ступенів № 7 – природничий ліцей» (Луцьк)

ДИАЛОГ КУЛЬТУР У КОНТЕКСТІ МОВНОЇ ОСВІТИ ОСОБИСТОСТІ ¹

У статті проаналізовано впливу діалогу культур на формування мовної особистості учня з акцентом на становленні культури спілкування засобами мовного етикету. Етикет кожного народу – це еталон толерантності, гуманності, увічливої мовленнєвої поведінки громадян, утілення людської гідності й честі. Порушуючи проблему мовної освіти та виховання культури спілкування без рахування етичної культури молодого покоління в умовах полікультурного середовища, вважаємо за необхідне здійснити порівняльний аналіз українського та англійського мовного етикету. Цілеспрямоване та доречно організоване полікультурне виховання сприяє зниженню соціальної напруги в суспільстві й формує особистість, яка готова до міжкультурного діалогу, розширює можливості полікультурного простору та створює умови для розвитку гармонійної всебічно розвиненої особистості. За означених умов особливої актуальності набуває виховання учнів на прикладах культури спілкування й мовного етикету українців та англійців.

Ключові слова: *етикет, мовний етикет, полікультурний простір, діалог культур, спілкування, міжособистісна комунікація, мовна освіта, культура мовлення, особистість.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковим і практичними завданнями. В умовах неспинного розвитку та реформування освіти в Україні актуальною постає питання підвищення рівня мовної освіченості учнів та комунікативної культури молодого покоління. Спілкування – ключове поняття соціально-психологічної реальності, у межах якої відбувається розвиток і функціонування особистості. В нормативних документах (Національна доктрина розвитку України у XXI столітті, Концепція національного виховання) акцентовано на особистісному розвитку й творчій самореалізації кожного громадянина, оволодінні загальнолюдськими цінностями, духовною та матеріальною

культурою для формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості. Становлення ключових життєвих компетентностей, формування доміантних етичних орієнтацій та комунікативних умінь має істотне значення для розвитку покоління нового часу та реалізації мети навчальної діяльності

Етика спілкування є тим вагомим засобом підвищення ефективності комунікації та визначником характеру взаємин учасників комунікативного процесу і, таким чином, становить складну систему етико-комунікативних засобів – етичних орієнтацій і комунікативних умінь особистості, отримання яких слугує успішній діяльності людини. Однак рівень сформованості етичних мовних норм у дітей свідчить про його невідповідність вимогам сучасного демократичного суспільства, а також про те, що гуманістична етика ще не найшла свого втілення в системі ціннісних орієнтацій особистості.

Саме це зумовлює необхідність осмислення особливостей становлення й розвитку культурно-етичних норм спілкування, з пріоритетним напрямом – дослідження особливостей, рівня та специфіки формування етичної культури школярів в умовах полікультурного середовища. Важливим у сучасному урбанізованому світі є наявність стійкої мотивації до мовної освіти, зокрема вільне володіння рідною та іноземною мовами як засобом спілкування. Тому актуальним вважаємо розуміння учнями необхідності опанування комунікативною культурою, бажання розширити коло спілкування з представниками інших країн, вияв інтересу до етикету та культури іншої нації, та готовність сприймати спільні й відмінні риси в мовах і культурах народів.

За умов оволодіння формулами мовного етикету спілкування – це той простір, що дозволяє учням засвоювати певні моделі моральних відносин, набувати, поряд із відповідними етичними вміннями, навички ввічливої, толерантної, доброзичливої поведінки. Мовна освіта особистості ґрунтована насамперед на мовному етикеті та культурі спілкування. З урахуванням вищезазначеного доцільне використання виховних можливостей українських формул мовного етикету та ефективне оволодіння його іншомовними зразками, зокрема етичним потенціалом мовного етикету Англії.

Етикет кожного народу є своєрідним еталоном мовленнєвої поведінки громадян, виразником людської гідності й честі, але водночас духовні цінності мовного етикету досліджуються сучасниками та використовуються шкільною практикою лише частково. Чимало науковців порушують проблему мовної освіти та виховання культури спілкування загалом, без рахування етичної культури молодого покоління в умовах полікультурного середовища, коли в більшості українських шкіл учні вивчають другу мову – англійську як мову міжнаціонального спілкування. Тому полікультурне виховання сприяє зниженню соціальної напруги в суспільстві й формує особистість, яка готова до міжкультурного діалогу, розширює можливості полікультурного простору та створює умови для розвитку гармонійної всебічно розвиненої особистості. За означених умов особливої актуальності набуває виховання учнів на прикладах культури спілкування й мовного етикету українців та англійців.

Для того, щоб процес комунікації був справді глибоким, «особистість, окрім знань про спілкування, певних навичок і вмінь, повинна мати ще й відповідну комунікативну установку на спілкування. Причому установку не просто на встановлення контакту, а на людину як загальнолюдську цінність. Тоді цей контакт стане олюдненим і спілкування відбуватиметься на високому рівні» [13, С. 134-135]. Оволодіння англійським мовним етикетом на базі вже сформованих умінь і навичок культурної комунікації рідною мовою, що має сприяти всебічному розвитку особистості, слугувати джерелом знань про культуру й життя країни, мова якої вивчається, забезпечувати «діалог культур» (термін В. Біблера) [4]. Такий підхід дає змогу краще пізнати суб'єктами взаємодії один одного, а також зближує представників різних національностей, забезпечує взаєморозуміння. Учні розширюють кругозір і опановують якісно нові можливості для прямого спілкування з зарубіжними однолітками, пізнання культурних особливостей інших народів безпосередньо від носіїв мови. Разом із тим активізується потреба школярів у набутті певних фонових знань, необхідних для успішної міжособистісної взаємодії.

Виокремлення національно-культурного компонента під час навчально-виховної діяльності сприяє реалізації комунікативного підходу до освоєння етикетних конструкцій українською та англійською мовами, орієнтує навчання й виховання учнів на конкретні практичні потреби й задоволення пізнавальних інтересів школярів. Саме можливість ознайомлення учнів із самотністю культури та етикетом країни, мова якої вивчається, у порівнянні з рідною, сприятиме розв'язанню загальноосвітніх, розвивальних, виховних і гуманістичних завдань навчально-виховного процесу, а також розвитку культури спілкування особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні, так як і в англійських країнах, народ створив самотню систему формул ввічливості під час мовної взаємодії, що відомі й використовуються від найдавніших часів і до сьогодні. Психолінгвістичні та культурологічні аспекти мовного етикету українців стали предметом наукової інтерпретації з другої половини ХХ ст. Вони знайшли своє відображення у працях таких українських учених, як: М. Білоус «Український мовленнєвий етикет», С. Богдан «Мовний етикет українців: традиції і сучасність», М. Пентилюк «Наукові засади культури українського мовлення», М. Стельмаховича «Український мовленнєвий етикет», Я. Радевича-Винницького «Етикет і культура спілкування» тощо.

Англійський народ також має специфічні культурні надбання та цінності, якими послуговуються носії мови у всіх сферах життєдіяльності. Іноземні вчені присвятили низку досліджень саме питанням мовного етикету та культури спілкування, наприклад: наукові розвідки О. Аршавської, присвячені мовному етикету американців; О. Милосердова у дослідженні «Як важливо бути ввічливим, говорячи іноземною мовою» акцентує увагу на важливості культури міжособистісної комунікації; М. Аріян опублікував працю «Використання виховного потенціалу мовного етикету іноземною мовою» тощо.

І все ж реальну оцінку ролі мовного етикету та шляхів його використання у становленні культури спілкування учнів під час засвоєння рідної й іноземної мов ще не знайшли належного висвітлення в науково-педагогічній літературі та шкільній практиці, що окреслило **мету наукового пошуку**: 1) розкрити зміст поняття *мовний етикет* як педагогічної категорії та обґрунтувати нею необхідність ширшого впровадження в педагогічну практику його зразків; 2) визначити спільне та відмінне українського й англійського мовних етикетів; 3) охарактеризувати специфіку впливу етикетних норм на формування культури міжособистісного спілкування.

Виклад основного матеріалу дослідження. На становлення культури спілкування мовноетикетними засобами впливає не лише засвоєння стандартизованих етикетних конструкцій у комунікативній практиці, а й міжособистісні стосунки, реалії життєдіяльності, їхні потреби й інтереси.

Перші твердження про вагомість культури спілкування та мовного етикету знаходимо у творах мислителів давнього часу. За догмами давньоіндійського етикету люди повинні були дотримуватися обрядів і ритуалів, чистоти у стосунках, із повагою та розумінням ставитися до батьків, виявляти турботу, гуманізм у взаєминах із іншими людьми, утримуватися від лайливих висловів, грубих виразів тощо. Давньокитайський філософ Конфуцій навчав чотирьох речей: «культури, поведінки, відданості та довіри» [3, С. 244] та запропонував концепцію ідеальної людини, яка наділена такими рисами як: гуманність, любов до людей, справедливість, ввічливість і повага до дорослих. Щодо етикету Стародавньої Греції, то він слугував впродовж століть міжнародним еталоном. Так, Демокрит був переконаний, що «необхідно говорити правду та уникати багатослів'я» [7, С. 595].

Вагомість поглядів мислителів давнього Єгипту, Індії, Китаю, Греції, учених періоду Середньовіччя полягає в тому, що стриманість і поміркованість завжди розглядали як основу ввічливої поведінки. Адже, як доводять учені, ці якості – синтез моралі та ввічливості, – існують поза часом [2; 7].

Своєрідність кожної етикетної системи полягає в тому, що вона розвивається під впливом традицій, обрядів кожного народу індивідуально, набуваючи яскраво вираженої

національної специфіки та колориту, однак зберігаючи водночас спільні загальнолюдські моральні настанови. Так, першим систематизував та описав норми українського мовного етикету Володимир Мономах. Повчання – це своєрідний кодекс, філософська основа українського етикету, правила поведінки між людьми [2].

Аналізуючи історію українського етикету, варто акцентувати увагу на внеску видатного українського мислителя і педагога Г. Сковороди. Мандрівний філософ уклав курс «Християнського добронравія», де відстоював ідею «трьох світів», що виявляються у двох натурах (одну з них він назвав видимою – етикетною, а другу – невидимою – духом). Головним критерієм людського існування Г. Сковорода вважав самопізнання, виявлення внутрішнього «сердечного Я». Адже завдяки доброчесності й порядності етикетні формули та правила набувають характеру повноцінності [9].

Можемо стверджувати, що етикет завжди сприяв розвитку культури міжособистісного спілкування та становленню загальнолюдської культури. Водночас етикет трактують і з морально-естетичного погляду, оскільки він слугує засобом гармонізації стосунків між індивідом і соціумом, як єдність етичного й естетичного в людині, як вияв взаємоповаги в соціумі. Ураховуючи те, що етикет є однією з норм людської поведінки та відіграє домінуючу роль у взаєминах між людьми, вважаємо правомірним підвищення інтересу до цього феномену, оскільки розширення меж міжнародного спілкування, необхідність урахування його практичних потреб на сучасному етапі розвитку людства апелює до «діалогу культур».

Різновекторність аналізованого поняття зумовлює необхідність розкриття його змісту та функційних особливостей. Учені під етикетом розуміють: «сукупність спеціальних прийомів та рис поведінки, за допомогою яких відбувається виявлення, підтримання та обігравання комунікативних статусів партнерів у спілкуванні» [2, С. 43]; «сукупність правил поведінки, що регулюють зовнішній прояв людських взаємовідносин (поводження з оточуючими, форми звертання та привітання, поведінка у суспільстві, манери)» [10, С. 427]; «систему словесних форм ввічливості, узвичаєних у певному суспільстві, певній спільноті» [8, С. 29]; «форму нормативної мовної поведінки в суспільстві між представниками однієї нації, ... сукупність типових висловлювань, закріплених національно-культурними і мовними традиціями в даному колективі для їх використання в конкретних соціально-комунікативних ситуаціях» [11, С. 6-7]; «вироблені суспільством правила мовленнєвої поведінки, обов'язкові для членів даного суспільства, національно специфічні, стійко закріплені в мовних формулах, а й історично змінні» [12, С. 47].

В англійських наукових джерелах етикет трактують як: «дотримання гарних манер, вияв розуміння до інших людей або почуттів, правильна соціальна поведінка» [16, С. 1017]; «встановлені правила поведінки та церемоній, прийнятих у ввічливому суспільстві» [17, С. 637]; «система міжособистісних стосунків, покликаних полегшувати спілкування людей і зводити до мінімуму можливість конфліктів» [15, С. 34].

Варто зазначити, що у визначеннях і українських, і зарубіжних дослідників, мовний етикет має безпосередній вплив на мовця, регулює його комунікативну діяльність відповідно до мети й обставин спілкування, формує його як мовну особистість. Саме це є актуальним у лінгвальному становленні учня, коли він може зіставляти власний погляд на певні суспільні явища й мовленнєву діяльність реципієнтів та оцінювати їх крізь призму загальноприйнятих норм поведінки і спілкування.

Зважаючи на багатоаспектність аналізованого явища, науковці зауважують на невизначеному феноменологічному статусі мовного етикету (О. Даниленко, Я. Радевич-Винницький). Вони рекомендують розглядати мовний етикет з таких домінуючих аспектів: комунікативного (форма регуляції поведінки людини), семіотичного (певна система знаків) та поведінкового (особлива форма поведінки), із урахуванням яких простежується питання соціального й індивідуального взаємозв'язку у ввічливому спілкуванні [2].

Правомірним, на наш погляд, є звернення до функційних особливостей мовного етикету: комунікативної, контактовстановлювальної, пізнавальної, конативної, регулятивної,

емоційно-модальної, що реалізовані в кожному акті спілкування та формують культуру мовлення особистості загалом.

З погляду «діалогу культур», основні функції етикету – функція спілкування (комунікативна) і гносеологічна функція, тобто відображення людських думок та почуттів, пізнання навколишнього світу. Перша функція знаходить свою повну реалізацію у мовному етикеті, інша – взаємопов'язана з нею, оскільки пізнавальні можливості етикету обмежені. Навіть стереотипні запитання: *Як справи?*, *Що нового?* або *How are you?*, *How do you do?* не вимагають від мовця детальної відповіді. Проте пізнавальна функція все ж таки знаходить своє вираження в мовленні. За її відсутності люди просто не змогли б відрізнити привітання від прощання або подяку від побажання тощо і, відповідно, не змогли б зробити правильний вибір у певному акті комунікації.

Виділяють специфічні функції мовного етикету, ґрунтовані на комунікативній функції мови: контактовстановлювальну, конативну, регулятивну й емоційно-модальну [6; 12]. Означені функції ваємопов'язані та реалізовані в кожному різновиді мовленнєвої діяльності.

Контактовстановлювальна функція (за Н. Формановською) – це «призначення мовних засобів для встановлення та підтримання соціально-масового й індивідуального контакту, який частково визначає поведінку адресата. Під контактом тут розуміємо встановлення, збереження, закріплення та підтримання зв'язків і стосунків індивідуальних чи соціально-масових (у великих і малих соціальних групах), ... а також встановлення, збереження й закріплення товариських відносин і встановлення та підтримання офіційно-ввічливих стосунків» [12, С. 13]. Науковець відзначає належність цієї функції і до початкового етапу комунікації (привітання, звертання), і до фінального (прощання). Привітатися, звернутися до співрозмовника означає встановити з ним контакт, так само як попрощатися – розірвати встановлений контакт на певний час до наступного спілкування. Така скерованість дій особистості на контакт реалізується за допомогою ритуальних форм або цілих діалогів, єдиною метою яких є підтримання комунікації [12, С. 14].

Не менш важлива функція мовного етикету – конотативна, зорієнтована на адресата та пов'язана з категорією ввічливості. Своєрідність української та англійської мов полягає в тому, що їм не притаманні категорії ввічливості, однак засоби привітання, прощання, вибачення, вдячності в цих мовах існують. Вибір етикетних кліше надає акту спілкування бажаної тональності та свідчить про толерантне ставлення однієї особи до іншої. Етикет – діалогічне явище, тому вибір етикетних одиниць у чітко визначеному акті спілкування відбувається насамперед із урахуванням адресата й впливу на нього.

Щодо традиційної системи привітань, то вони слугують для встановлення контакту зі співрозмовником, «задають етикетну тональність спілкуванню, визначаючи ситуацію, набір диференційних ознак учасників комунікативного акту виражають бажання почати розмову» [1, С. 271]. Як свідчать народні традиції, історичні та фольклорні джерела, український народ характеризується: привітністю, миролюбністю, взаємоповагою, що реалізовано у формулах вітань. Найпоширенішим загальноукраїнським вітальним висловом, датованим XVI ст., є «*Добрий день!*» (первинне значення – побажання гарного дня). У повсякденному вжитку побутує ціла низка українських народних формул-вітань, досить поліфункціональних і різноманітних: *Доброго дня!* *Добридень!* *Добрий ранок!* *Доброго ранку!* *Здрастуйте!* *Здоровенькі були!* *Доброго здоров'я!* *Дай, Боже, добрий день!* Власне народними є вітальні вислови *Здоровенькі були!* Вибір вітальної одиниці залежить від пори дня, ступеня близькості співрозмовників, від обставин спілкування.

У системі англійського мовного етикету також нараховується певна кількість вітальних виразів: *How do you do?* (*Як почуваетесь?*), *Hi!* (*Привіт!*), *Good morning!* (*Доброго ранку!*), *Good afternoon!* (*Добридень!*), *Good evening!* (*Добрий вечір!*), *Hello!* (*Здрастуйте!*). Одним із напоширеніших англійських вітань є *How do you do?* (універсальне, формальне вітання, яке використовується в ситуації знайомства після того, як обидва реципієнти третьою особою були відрекомендовані один одному). Зауважимо, що вітання *How do you do?* не потребує відповіді від співрозмовника, посмішка цілком може замінити слова. А такі мовні кліше, як

Good morning!, *Good afternoon!*, *Good evening!*, що відображають час, можуть використовуватися у звертанні до будь-якої особи, без урахування її диференційних ознак. Однак, зазначимо, що ці привітання носять більш офіційний характер, ніж *Hi!* та *Hello!* й використовуються значно рідше. Найбільш розповсюдженою формою вітання є *Hello!*, що використовується учнями і в ситуаціях офіційного спілкування, і в побутовому мовленні. Отже, порівнюючи український і англійський мовний етикет, учні значно розширяють коло обізнаності з етикетною поведінкою двох народів та на цій основі сформулюють власний рівень культури спілкування.

Мовна поведінка англійців під час прощання аналогічно як і під час зустрічі, стриманіша, «відрізняється помірною тональністю й лаконічністю реплік», ніж в українському етикеті [11, С. 124]. Велика кількість етикетних кліше, прийнятих в українському суспільстві: *Всього найкращого! На все добре! Бувайте здорові! Будь здоров! Живи здорова! Щастя вам! Хай щастить! Дай, Боже, у добрий час! Ідьте здорові! Щасливо!*, не властиві англійцям. А побажання здоров'я взагалі відсутнє в англоетикетному спілкуванні. Це свідчить, що українська мова, на відміну від англійської, має вдосталь ввічливих виразів, що допомагають у хвилини розлуки бути толерантними та гречними, «а головне – які хоча б частково виповідають те, що відчуваємо в мить розставання з найдорожчими серцю людьми, засвідчать нашу ввічливість по завершенні ділової зустрічі» [5, С. 460].

Однак зацентруємо увагу на спільних рисах українсько-англійського прощального етикетів. Відомо, що загальноживаними є репліки, які супроводжуються запрошеннями, проханнями й побажаннями. Так, висловлення вдячності за гостинну зустріч в англійців звучить частіше, ніж в українців, а на противагу гостинним українцям англійці не висловлюють подяки за частування під час прощання з господарями, наприклад: *Well, I'm afraid I must be going. It's getting late. Thank you very much for the pleasant evening* (Боюся, мені потрібно йти. Уже пізно. *Щиро дякую за гарний вечір*); *Please don't mention it. It has been a great pleasure to have you and I hope you'll come again soon. Please give my best regards to your family.* (*Будь ласка, для нас також було задоволення зустрітися з вами. Передавайте найкращі вітання вашій родині*); *Thank you, I will. Good night* (*Дякую, обов'язково перекажу. Добраніч*).

Варто звернути увагу на вираз *Good night* (як варіанти – *afternoon, evening*), що, на відміну від українського мовного етикету, у якому немає тотожних висловів на позначення прощання й привітання, використовується в незмінному вигляді в обох випадках. Отже, наочно продемонструвавши школярам етикетні ситуації в українській та англійській мовах, створюємо умови для вироблення в учнів відповідних навичок культурного поведіння в певних обставинах із урахуванням національної специфіки мовної поведінки.

З раніше проаналізованими функціями тісно пов'язана регулятивна функція мовного етикету, реалізована в ситуаціях привітання, дозволу, поради, прощання. Саме етикет покликаний зберігати дистанцію у стосунках старший/молодший, керівник/підлеглий, учитель/учень тощо [14, С. 191]. Важливість дотримання регулятивної функції в культурному спілкуванні учнів є необхідним, оскільки вибір тої чи тої форми звертання у встановленні контакту зумовлює подальший розвиток міжособистісної комунікації. Мовний етикет регулює стосунки співрозмовників різних соціальних верств населення. Обмін думками, інформацією здійснюється відповідно до віку або статусу співрозмовників, спілкування є адекватним, якщо ж наявна різниця за віком чи соціальним статусом – виникає ситуація, коли один із співрозмовників має підлаштовуватися під іншого. Саме тому учні повинні на належному рівні володіти формулами мовного етикету в ситуаціях привітання, знайомства, вибачення, поради, запрошення, співчуття й використовувати досвід ввічливої мовленнєвої поведінки в реальному спілкуванні.

Ще однією з ключових ознак ввічливого та правомірного поведіння в суспільстві є вживання усталених мовних зворотів, що використовуються в ситуації вибачення. В українській мові наявна ціла система сталих виразів, які регламентують мовленнєву ситуацію – «прохання – вибачення»: *Перепрошую! Пробачте заради Бога! Вибачте на цім*

слові! *Даруйте! Пробачте, будь ласка! Прости Господи! Дозвольте мені вибачитися перед Вами! Я не можу не вибачитися перед Вами! Даруйте мені! Прошу!* відповідних формул в англійському етикеті майже не існує. Потрапивши в незручну ситуацію, англієць оперує обмеженою кількістю таких конструкцій: 1) *I'm sorry* – спонтанне висловлення співчуття й жалю на адресу співрозмовника через якусь неприємність; 2) *Excuse me (Pardon me, I beg your pardon)* – формули вибачення за незручності, учинені співрозмовнику; 3) *Forgive me* – звертання з вибаченням за більш серйозні вчинки щодо співрозмовників. Ці мовні кліше (за винятком останнього), активно використовуються в англійській мові як форми звертання до незнайомих. Здебільшого англієць не реагує на вибачення будь-якою реплікою, особливо тоді, коли воно має формальний характер. Однак, в умовах офіційної комунікації, загальноприйнятій формі вибачень виходять за межі трьох основних конструкцій, наприклад: *I beg your pardon (for knocking into you)!* (*Перепрошую* (за втручання!)); *That's all right!* (or: *Not at all!*) (*Не хвилюйтеся, все гаразд!*) або: *I must apologize for interrupting you!* (*Мушу вибачитися за втручання!*); *Never mind!* (or: *It doesn't matter!*) (*Не переймайтеся!*) [2; 11]. Можемо стверджувати, що англійський мовний етикет характеризується більшою стриманістю й лаконічністю усталених фраз.

Емоційно-модальна функція мовного етикету реалізована насамперед в обраній комунікантами ситуації спілкування та спрямована на підтримку відповідної тональності розмови. В українському живому мовленні представлено яскраві та емоційно забарвлені слова і вирази: *Немає слів виразити Вам вдячність!, Як я радий Вас бачити!, Я дуже рада Вас бачити!* тощо. Англійський етикет також містить зразки емоційно забарвлених етикетних кліше: *I am very glad to meet you! I'm so glad to see you! It's been a great pleasure to meet you!*, які учні можуть засвоїти під час навчально-виховного процесу, а потім вирізнити спільні з українським мовним етикетом риси [12, С. 15]. Важливість урахування означеної функції під час комунікативного акту вбачаємо в тому, що мовний етикет українського чи англійського народів є втіленням характерних особливостей нації, реалізованих у мові. Знання психологічних та національних особливостей народу сприяє глибшому проникненню в культуру українців і англієць.

На думку дослідників (І. Зимня, В. Трофименко, Н. Формановська), крім штампів мовного етикету в тотожній ситуації спілкування, мовленнєва поведінка різномовних комунікантів будується й оформлюється різноманітними мовними засобами. Справа в тому, що обидві мови різняться своєю будовою: англійська – аналітична, українська – флективна. Крім цієї особливості, у мовні засоби під час спілкування «привноситься певний національний колорит, що відображає різне мовне мислення й різне сприйняття засобами зовнішньо рівнозначних мовних реалій» [11, С. 16].

Висновок і перспективи подальших розвідок. Проаналізована функційна специфіка мовного етикету, забезпечує цілісне ознайомлення учнів із мовленнєво-етикетними особливостями українців і англієць, сприяє глибшому усвідомленню й зрозумінню місця та ролі етикету під час міжособистісної комунікації. Етикет – це та царина духовної культури нації, яка формує особистість людини; сприяє її входженню до світової спільноти; це один із найбільш ефективних засобів морального впливу на учнів, оскільки в ньому представлені кращі духовні й моральні еталони поведінки людства. Завдяки своїй образній та конкретно-чуттєвій сфері етикет дає змогу засвоювати моральні, естетичні й духовні ідеї, що вміщують етикетні кліше, долучатися до них. Емоційно забарвлений, наділений ознаками глибокої духовності, мовний етикет постає як досвід почуттів людини і тому має здатність активно впливати на ставлення школярів до навколишнього світу, формує їхні духовні якості, активну життєву позицію та поведінку. Оволодіння правилами мовного етикету – необхідна умова виховання й самовиховання молодого покоління, засіб прилучення їх до духовних цінностей світової культури.

Проблема формування культури спілкування учнів засобами українського й англійського мовного етикету не обмежується розглянутими аспектами. Перспективи

подальшого наукового пошуку вбачаємо в обґрунтуванні специфіки формування у школярів комунікативної культури з використанням інноваційних технологій.

Джерела та література

1. Аршавская Е.А. Речевой этикет современных американцев (на материале приветствий) / Аршавская Е.А. // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М. : Наука, 1977. – С. 268-277.
2. Байбури А.К. У истоков этикета : [этнограф. очерки]. / Байбури А.К., Топорков А.Л. – Ленинград : Наука, 1990. – 168 с.
3. Беседы и суждения Конфуция. – СПб : Кристалл, 1999. – 1120 с.
4. Библер В.С. Культура : диалог культур (опыт определения) / Библер В.С. // Вопросы философии. – 1989. – №6. – С. 7-12.
5. Богдан С.К. Мовний етикет українців : традиції і сучасність / Богдан С.К. – К. : Рідна мова, 1998. – 475 с.
6. Даниленко О.И. Культура общения и ее воспитание / Даниленко О.И. – Л., 1989. – 102 с.
7. Материалисты Древней Греции. – М. : Госполитиздат, 1955. – 213 с.
8. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування : [навч. посіб.] / Радевич-Винницький Я. – К. : Знання, 2006. – 291 с.
9. Скворода Г. Твори : у 2 т. / Скворода Г. – К., 1961 – . – Т. 2. – С. 167.
10. Словарь по этике [под ред. А. Гусейнова и И. Кона]. – М., 1989. – 447 с.
11. Ступин Л.П. Современный английский речевой этикет / Ступин Л.П., Игнатъев К.С. – Л. : ИЛУ, 1980. – 144 с.
12. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения / Формановская Н.И. – М. : Высшая школа, 1989. – 159 с.
13. Цимбалюк І.М. Психологія спілкування : [навч. посібник] / Цимбалюк І.М. – К. : Професіонал, 2007. – 464 с.
14. Шеломенцев В.М. Етикет і сучасна культура спілкування / Шеломенцев В.М. – К. : Лібра, 2003. – 415 с.
15. Lakoff R. Language in Woman's Place // Language in Society. – 1973. – №2. – P. 32.
16. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Lexicon Publications, Danbury, 1993. – 1150 p.
17. The Shorter Oxford English Dictionary // Revised and edited by C.T.Onions. – 1970. – 2516 p.

References

1. Arshavskaja E.A. Rechevoj jetiket sovremennyh amerikancev (na materiale privetstvij) / Arshavskaja E.A. // Nacional'no-kul'turnaja specifika rechevogo povedenija. – M. : Nauka, 1977. – S. 268-277.
2. Bajburin A.K. U istokov jetiketa : [jetnograf. ocherki]. / Bajburin A.K., Toporkov A.L. – Leningrad : Nauka, 1990. – 168 s.
3. Besedy i suzhdenija Konfucija. – SPb : Kristall, 1999. – 1120 s.
4. Bibler V.S. Kul'tura : dialog kul'tur (opyt opredelenija) / Bibler V.S. // Voprosy filosofii. – 1989. – №6. – S. 7-12.
5. Bogdan S.K. Movnij etiket ukraïnciv : tradicii i suchasnist' / Bogdan S.K. – K. : Ridna mova, 1998. – 475 s.
6. Danilenko O.I. Kul'tura obshhenija i ee vospitanie / Danilenko O. – L., 1989. – 102 s.
7. Materialisty Drevnej Grecii. – M. : Gospolitizdat, 1955. – 213 s.
8. Radevich-Vinnic'kij Ja. Etiket i kul'tura spilkuvanija : [navch. posib.] / Radevich-Vinnic'kij Ja. – K. : Znannja, 2006. – 291 s.
9. Skovoroda G. Tвори : u 2 t. / Skovoroda G. – K., 1961 – . – T. 2. – S. 167.
10. Slovar' po jetike [pod red. A. Gusejnova i I. Kona]. – M. : Politizdat, 1989. – 447 s.
11. Stupin L.P. Sovremennyj anglijskij rechevoj etiket / Stupin L.P., Ignat'ev K.S. – L. : ILU, 1980. – 144 s.
12. Formanovskaja N.I. Rechevoj jetiket i kul'tura obshhenija / Formanovskaja N.I. – M. : Vysshaja shkola, 1989. – 159 s.
13. Cimbajjuk I.M. Psihologija spilkuvanija : [navch. posibnik] / Cimbajjuk I.M. – K. : Profesional, 2007. – 464 s.
14. Shelomencev V.M. Etiket i suchasna kul'tura spilkuvanija / Shelomencev V.M. – K. : Libra, 2003. – 415 s.
15. Lakoff R. Language in Woman's Place // Language in Society. – 1973. – №2. – P. 32.
16. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Lexicon Publications, Danbury, 1993. – 1150 p.
17. The Shorter Oxford English Dictionary // Revised and edited by C.T.Onions. – 1970. – 2516 p.

Марія Фенко, Мацей Кулак, Марія Руцак. ДИАЛОГ КУЛЬТУР В КОНТЕКСТЕ ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ. В статтє проанализовано влияния диалога культур на формирование языковой компетентности ученика с акцентом на формировании культуры общения средствами речевого этикета. Этикет каждого народа – это эталон толерантности, гуманности, вежливого речевого поведения граждан, человеческого достоинства и чести. Затрагивая проблему языкового образования и воспитания культуры общения без счета этической культуры молодого поколения в условиях поликультурной среды, считаем необходимым осуществить сравнительный анализ украинского и английского языкового этикета. Целенаправленное и организованное поликультурное воспитание способствует снижению социальной напряженности в обществе и формирует личность, которая готова к межкультурному диалогу, расширяет

возможности поликультурного пространства и создает условия для развития гармоничной всесторонне развитой личности. По указанным условиям особую актуальность приобретает воспитание учащихся на примерах культуры общения и речевого этикета украинцев и англичан.

Ключевые слова: *этикет, речевой этикет, поликультурное пространство, диалог культур, общение, межличностная коммуникация, языковое образование, культура речи, личность.*

Maria Fenko, Maciej Kulak, Maria Rushchak. DIALOGUE OF CULTURES IN THE CONTEXT OF LANGUAGE EDUCATION OF AN INDIVIDUAL. *This article deals with the analysis of influence of the dialogue of cultures on the formation of a student's personality taking into consideration the development of the culture of communication by means of the etiquette. The etiquette of every nation is the standard of tolerance, humanity, polite speech behavior of individuals, the embodiment of human dignity and honor. Talking about the problem of language education and the culture of communication excluding ethical culture of young population in the conditions of a policultural environment, it is necessary to carry out a comparative analysis of English and Ukrainian etiquette. Appropriate policultural upbringing facilitates the decrease of social tension and forms a personality which is ready for an intercultural dialogue, broadens the peculiarities of policultural space and creates conditions for the development of a harmonious and fully developed personality. According to the aforementioned conditions education of students on the examples of culture of communication and language etiquette of Ukrainians and Englishmen have become especially important.*

Key words: *etiquette, language etiquette, multicultural space, dialogue of cultures, communication, interpersonal communication, language education, culture, language, identity.*

Стаття надійшла до редколегії 01.03.2017 р.